

Opportunismien opetukset Lukašenkan ulkopolitiikassa

Katerina Saltychev

Valko-Venäjää voidaan monessa mielessä pitää poliittisten jännitteiden keskuksena Euroopan tasapainopisteiden välillä. Maan geopoliittinen arvo niin Venäjän johtamalle Kollektiiviselle turvallisuusjärjestölle (ODKB) kuin Natollekin on kasvanut viime vuosien aikana, ja Ukrainan suunnattua länteen Valko-Venäjältä on tullut viimeinen maantieteellinen linkki Venäjän ja Naton välillä. Yhtenä Euroopan kuumimmista jännitepisteistä voidaan pitää Suwałkin käytävää, noin sata kilometriä leveää maakannasta Puolan ja Liettuan rajalla Valko-Venäjän välittömässä läheisyydessä. Naton Akilleen kantapääksi kuvattu maakannas voisi Valko-Venäjän kautta yhdistää Venäjän sen Kaliningradin laivastoon, joka muuten jää eristyksiin Nato-maiden ympäröimänä.

Valko-Venäjän johto on 30 vuoden ajan käyttänyt taitavasti hyväkseen omaa merkitystään sekä Venäjälle että Nato-maille. Vaikka kansainvälisten suhteiden tutkimus keskittyy usein siihen, miten suurimmat kansainväliset toimijat vaikuttavat toisiinsa, viime vuosina myös pienten ja suurvaltakamppailun väliin jääneiden maiden vaikutusvaltaa on tutkittu aiempaa enemmän. Nuo väliin jääneet valtiot voivat olla merkittäviä alueellisten suurvaltojen auktoriteetin haastajia ja niiden toiminnan analysoinnin tulisikin tapahtua ulkosuhteiden dynamiikan pohjalta sen sijaan, että niitä käsiteltäisiin vain kooltaan pienempinä toimijoina. Mielenkiintoisia ovat erityisesti valtion materiaalisen kapasiteetin ylittävät tekijät sekä muut epäsymmetrisyydet suhteessa alueellisiin suurvaltoihin. Moninapaisessa kansainvälisessä järjestyksessä maantieteellisesti pienetkin valtiot voivat materiaalisesta alakynnestään huolimatta tulla merkittäviksi ja vaikutusvaltaisiksi toimijoiksi.

Valko-Venäjällä on ollut kokoonsa ja materiaaliseen kapasiteettiinsa nähden poikkeuksellisen paljon vaikutusvaltaa alueellisiin suurvaltoihin. Sotilaallisesta ja taloudellisesta alakyn-

nestä huolimatta presidentti Aljaksandr Lukašenkan hallinto on kyennyt väistelemään siihen lännestä ja idästä kohdistettuja odotuksia jo kolmen vuosikymmenen ajan. Ainutlaatuisiksi vaikuttamisen resurssiksi on muodostunut Lukašenkan ulkopoliittista vastuuta välttelevä opportunistinen ote. Tätä otetta hän on käyttänyt geopolitiittisena vipuvartena sekä Venäjään että Euroopan keskeisiin toimijoihin pelaten lännen ja idän pakotteiden piirissä Valko-Venäjän ja oman asemansa hyväksi.

Tämä essee perustuu kesäkuussa 2022 valmistuneeseen pro gradu -tutkielmaani, jossa selvitin, millaista Valko-Venäjän ulkopoliittikka on ollut vuosina 1991–2021 sekä sitä, miten presidentti Lukašenkan Moskovalle annettavia myönnytyksiä vältellyt politiikka mahdollisesti muuttui vuosina 2019–2021 (Saltychev 2022). Esseen päätavoite on selvittää, miten pitkälle ns. allianssin sisäinen oppositioasetelma, jonka määrittelen alla, on mahdollisesti jatkunut Venäjän ja Valko-Venäjän välisissä suhteissa. Kysymys on erityisen mielenkiintoinen siksi, että maiden välillä vallitsee materiaalinen asymmetria: Valko-Venäjä on sotilaallisesti ja taloudellisesti merkittävässä alakynnessä suhteessa Venäjään, mutta on onnistunut säilyttämään ulkopoliittista liikkumavaraa.

Dursun-Özkancan teoria allianssin sisäisestä oppositiosta

Tarkastelen Valko-Venäjän ja Venäjän allianssia Oya Dursun-Özkancan (2019) allianssin sisäisen opposition teorian kautta. Dursun-Özkanca ei pidä kansainvälisten suhteiden pääteorioita riittävinä selittämään niitä tilanteita, joissa valtioiden liittoutumaan eli allianssiin liittyy sekä yhteistyötä että erimielisyyksiä. Hänen mukaansa valtioiden välisissä liitoissa tai alliansseissa toimijat voivat harjoittaa liittolaisilleen haitallista ja itse allianssin vaarantavaa toimintaa, mutta silti noudattaa allianssin yhteisiä sitoumuksia. Teoria tarjoaa viitekehyksen sellaisen toiminnan tunnistamiseksi, joka vaarantaa allianssin yhteiset rajat. Toimijuus määritellään kolmen kategorian kautta allianssin rajoja testaavaan (*boundary testing*), haastavaan (*boundary challenging*) ja rikkovaan (*boundary breaking*) toimijuuteen.

Lievin kategorioista on rajoja testaava toiminta, jolla tarkoitetaan neuvottelua toimijoiden välillä siitä, missä allianssin rajat kulkevat. Rajojen testaaminen on yhteisten sääntöjen luomista ja ymmärtämistä, kun toimijat rajoittavat itseään olemassa olevien käytösmallien puitteissa. Rajoja haastavalla toiminnalla haastava osapuoli pyrkii lisäämään itsenäisyytään allianssin sisällä. Vaikka rajojen haastaja harjoittaisi itsenäisempää ja allianssista poikkeavaa ulkopoliittikkaa, se voi silti viestiä aktiivisesti halukkuudestaan jatkaa liittolaisuutta ja täyttää sitoumuksensa allianssin puitteissa. Rajoja rikkova toiminta haastaa jo itse allianssin, ja silloin haastajan ja allianssin välillä vallitsee usein merkittävä epäluottamus. Rajojen rikkominen viestii kasvavasta tyytymättömyydestä allianssiin ja se voidaan nähdä merkinä siirtymisestä allianssin sisäisestä ulkoiseen oppositioon.

Valko-Venäjä ja Venäjä ovat mitä parhain esimerkki liittolaisista, joiden välillä vallitsee materiaallisen kapasiteetin epäsymmetria ja jossa liittolaisuus näyttelee merkittävää roolia pienemmän valtion ulkopoliittisille vaihtoehdoille. Huomattavasti heikommasta taloudellisesta pääomasta ja sotilaallisista resursseista huolimatta Minskillä on ollut merkittävää tulkinnanvaraa allianssin rajoista, eikä se esimerkiksi Krimin vuoden 2014 miehityksen jälkeen toiminut mallikkaan liittolaisen tavoin.

Lukašenkan Venäjä-suhteiden pitkät juuret

Koko Valko-Venäjän itsenäisyyden ajan 1990-luvulta vuoden 2021 loppuun maalla on ollut läheiset, mutta kiistojen täyteiset välit Venäjään. Maat ovat Neuvostoliiton hajoamisesta lähtien olleet läheisiä liittolaisia ja Venäjä on pysynyt vuosikymmeniä Valko-Venäjän tärkeimpänä poliittisena liittolaisena ja kauppakumppanina. Vahvan historiallisen, kulttuurisen ja kielellisen siteen lisäksi maat tekevät tiivistä puolustusyhteistyötä. Niillä on yhteensopivat sotilaalliset ja turvallisuusinstituutiot, yhteinen alueellinen ilmatorjuntajärjestelmä ja jaettu ilmatila. Valko-Venäjän peruuttamaton liittäminen osaksi itäistä talousaluetta auttaisi Venäjää kasvattamaan kulttuurista, sosiaalista, poliittista, sotilaallista ja taloudellista vaikutusvaltaansa koko itäisessä Euroopassa.

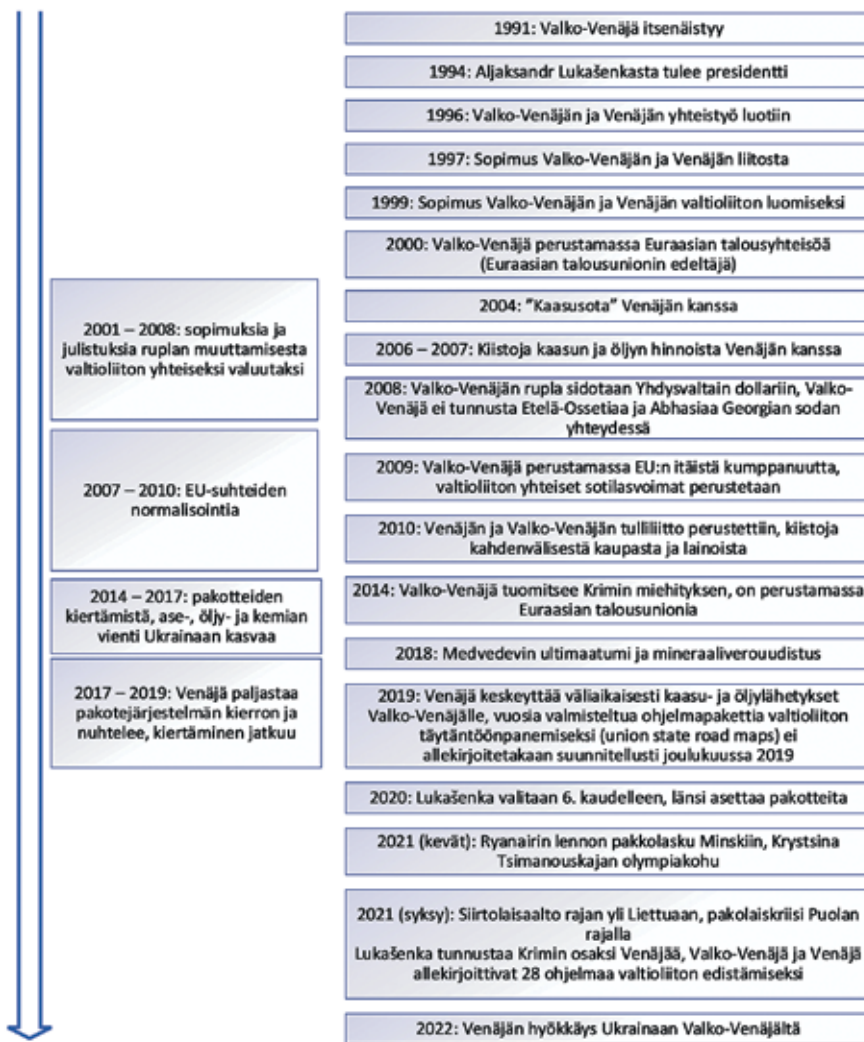
Valko-Venäjän yksinvaltaisella presidentti Aljaksandr Lukašenkalla on keskeinen rooli kaikessa, mikä liittyy maan sisä- ja ulkopolitiikkaan. Euroopan viimeiseksi diktaattoriksi kutsuttu Lukašenka suhtautuu maansa asioihin henkilökohtaisesti ja esiintyy Valko-Venäjän kansan isähahmona. Jo lähes kolme vuosikymmentä virassa ollut presidentti tunnetaankin Valko-Venäjällä ja Venäjällä nimellä *batka* eli ”faija”. Lukašenkan ulkopolitiittinen retoriikka on kaikkea muuta kuin johdonmukaista, sillä hänen kannanottonsa ja mielipiteensä vaihtelevat tunnetusti useaan otteeseen saman päivän tai jopa saman puheenvuoron aikana. Hänen opportunistista ulkopolitiikkaansa kuvaa hyvin vuonna 2018 huvitusta aiheuttanut uutisot-sikko ”vettä sataa kaatamalla, mutta Lukašenkaan ei osu pisaraakaan” (Ex-Press.by 2018): presidentti pujottelee epämiellyttävien ulkopolitiittisten tilanteiden tieltä niin nopeasti ja enna-koimattomasti, ettei Valko-Venäjän tarvitse pysähtyä kohtaamaan sille asetettuja odotuksia.

Lukašenkan hallinto on aina ollut ja on edelleen riippuvainen liitostaan Venäjän kanssa. Valko-Venäjälle tuotavasta öljystä ja kaasusta lähes kaikki tulee sen itänaapurista, minkä lisäksi se saa ostaa polttoaineita erityisen edullisin hinnoin sekä myydä niitä voitolla eteenpäin. Venäjä on Valko-Venäjän suurin ulkomainen investoija kattaen noin 34 prosenttia kaikista vuosina 2011–2020 maahan tehdyistä investoinneista. Valko-Venäjän talouskasvu ja siihen perustuva kansan tyytyväisyys Lukašenkan hallintoon ovat pitkälti riippuvaisia Venäjän myöntämistä lainoista (joita tuskin koskaan tarvitsee maksaa takaisin), edullisesta energiasta, työläisten vapaasta liikkuvuudesta ja suhteellisen pienistä maanpuolustuskuluista tilanteessa, jossa Moskova kantaa päävastuun valtioliiton turvallisuusvalmiudesta. Myös Venäjältä Valko-Venäjän läpi Eurooppaan rakennettu kaasuputki tarjoaa Lukašenkalle poliittisen vipuvarren, jota hän pääsi käyttämään esimerkiksi syksyn 2021 pakolaiskriisin aikaan maan Puolan vastaisella rajalla.

Lukašenkan opportunistinen vastuuta välttelevä politiikka näkyy hyvin ristiriidoissa Minskin puheiden ja tekojen välillä. Pintapuolisesti tarkasteltuna vaikuttaa siltä, ettei Lukašenka ole ennen Venäjän vuonna 2022 aloittamaa hyökkäyssotaa Ukrainassa joutunut tekemään suurimpia myönnytyksiä itäliittolaiselleen. Niskoittelusta ei Lukašenkalle myöskään aina koitunut välittömiä seuraamuksia. Hyvä esimerkki tästä on Venäjän ja Valko-Venäjän valtioliitto, josta on 30 vuoden suunnittelun ja vatvomisen tuloksena muodostunut mahdoton ikuisuusprojekti. Vuosina 1991–2019 valtioliitolle tärkeitä sopimuksia uusittiin uudelleen ja uudelleen ilman niiden täytäntöönpanoa. Valtioliittosopimuksen täytäntöönpanoksi maat ovat julkistaneet useita toimintasuunnitelmia ja ohjelmia, jotka enemmän tai vähemmän toistavat lukuisia toteuttamatta jääneitä edeltäjiään. Valtioliittointegraatiota ovat hidastaneet muun muassa riidat maiden välisen kaasu- ja öljykaupan ehdoista, yhteisestä valuutasta ja maiden hallintoelinten yhdistämisestä. Sen lisäksi Lukašenka on kerta toisensa jälkeen jarruttanut

muuta valtioiden kahdenvälisen yhteistyön kehittämistä sisällyttämällä nämä riidanaiheet ehdottomaksi osaksi neuvotteluita. Jotta tässä esseessä esitettävää tapahtumien ketjua olisi helpompi seurata, olen poiminut Valko-Venäjälle ja sen Venäjän-suhteille tärkeitä tapahtumia kuvioon 1.

Valtioliittoa ryhdyttiin rakentamaan jo Jeltsinin aikana, mutta 2000-luvulle tultaessa kahdenvälisiä suhteita ylläpidettiin lähinnä taloudellisen integraation tasolla. Alkuperäiset valtioliittosopimukset korvattiin monimutkaisilla kahdenvälisillä yhteistyösopimuksilla ja ehdoilla, ja valtioliitosta tuli lähinnä paperilla elävä ja vaikeasti käsiteltävä organisaatio, jonka sisällöstä on vaikeaa saada käsitystä. Lukašenka ja Putin julkistivat useita suunnitelmia, toimintaohjelmia ja tiekarttoja sopimuksen toteuttamiseksi käytännössä. Virallisten ja pitkien neuvotteluiden tuloksina julkaistut kokonaisuudet olivat toinen toistaan epäselvempiä, vaikka ne esitettiin aina edeltäjiään parempana vaihtoehtona, jolla valtioliitto tällä kertaa todella toteutettaisiin. Kesällä 2022 Valko-Venäjä ja Venäjä olivat yhä kaksi itsenäistä, vaikkakin

Kuvio 1. Poimintoja Valko-Venäjälle keskeisistä tapahtumista vuosina 1991–2022.

vahvasti yhdessä toimivaa valtiota. Huolimatta suunnitelmista maiden yhdistämiseksi yhdeksi kokonaisuudeksi ja päätöksistä luoda valtioliitolle yhteinen valuutta, niillä on yhä omat valuutat, rajat ja valtioinstituutiot. Vaikka kaksi maata ovat paperilla olleet yhtä valtioliittoa jo vuodesta 1999, Valko-Venäjä oli vielä ennen syksyä 2020 aktiivinen osa EU:n itäisen kumppanuuden toimintaa ja osallistui epäsuorasti lännen Venäjälle asettamien pakotteiden toteuttamiseen.

Valtionpäämiesten lukuisista kiistoista huolimatta valtioliiton sotilaallinen ja puolustusyhteistyö eteni vuosina 1991–2021, vaikkakin hitaasti ja kankeasti. On kuitenkin huomionarvoista, että monet sotilaallisetkin suunnitelmat jäivät puheen tasolle. Yhteinen puolustusdoktriini ei astunut voimaan, eikä valtioliitolle perustettu yhteisarmeija toteutunut Venäjän painostuksesta huolimatta. On myös merkittävää, että helmikuussa 2022 Venäjän joukot hyökkäsivät Pohjois-Ukrainaan nimenomaan Valko-Venäjän maaperältä. Tässä esseessä en kuitenkaan käsittele vuoden 2022 tapahtumia.

Kaupankäyntiä itsenäisyydellä

Niin kutsutusta suvereniteettiyrityksestä (*sovereign entrepreneurship*), jossa kaupankäynnin valuuttana ovat ulkopolitiittinen orientaatio ja poliittinen tuki, on Alex Nicen (2012) mukaan tullut yksi Valko-Venäjän talouden peruspilareista. Lännestä Minskille on tarjottu Venäjälle vaihtoehtoisia kaupan ja yhteistyön mahdollisuuksia, mutta vastineeksi vaadittu Lukašenkan vallalle epämieluisia demokratiaa, oikeusvaltioperiaatetta ja ihmisoikeuksia edistäviä uudistuksia maassa. Samanaikaisesti Minskin ja Moskovan taloudellinen ja sotilaallinen yhteistyö juurtui pitkälle, vaikka liittoumasta saatuja etuja varjosti uhka maan itsenäisyydelle. Lukašenka vaikutti tietävän, että tiukan paikan tullen idän rahoitushanat ja järkähtämätön tuki presidentin hallinnolle ovat auki riippumatta hänen toimistaan.

Krimin vuoden 2014 miehityksen jälkeen Minsk käytti taitavasti hyväkseen sekä lännestä Venäjälle kohdistettuja pakotteita että Venäjän länteen kohdistamia vastapakotteita. Pakotteiden kattamia tuotteita tuotiin lännestä Valko-Venäjälle ja sieltä valkovenäläisiksi merkittyinä eteenpäin itään. Lukašenkan sen aikaista suvereniteettiyritystä kuvaa hyvin Venäjällä tunnettu vitsi ”valkovenäläisistä katkaravuista”, joita Valko-Venäjältä tuotiin siitä huolimatta, ettei sillä sisämaana ole omaa kalastusteollisuutta. Joidenkin tuotteiden vienti myös kasvoi yli Valko-Venäjän tuotantokapasiteetin, mikä herätti epäilykset niiden alkuperästä. Esimerkiksi vuonna 2015 Venäjälle vietiin omenoita Valko-Venäjän vuotuisen tuotantoon nähden viisinkertainen määrä, vaikka maan viralliset vientiluvut esitettiin kuusi kertaa pienempinä. Kun suorat lennot Venäjän ja Ukrainan välillä kiellettiin vuonna 2014, ne järjestettiin Valko-Venäjän kautta. Kun Venäjän ase- ja öljyteollisuuden tuonti Ukrainaan loppui, Valko-Venäjä täytti aukon omalla viennillään myymällä Ukrainalle Venäjällä tuotettua tavaraa ja kerrytti siitä voittoa. Vuosina 2014–2016 Minskin sotilasvientit Ukrainaan kasvoi merkittävästi, ja useita yhteisiä yrityksiä perustettiin. Vuosina 2015–2016 Valko-Venäjä korvasi Venäjän suurimpana öljy- ja kemianteollisuuden toimittajana Ukrainaan ja Venäjältä saatavan öljyn ja öljytuotteiden ”uudelleenviennin” osuus Valko-Venäjän viennistä kasvoi arviolta 70 prosenttiin. Samanaikaisesti Minsk lupasi pysyä uskollisena liitolleen Venäjän kanssa ja tarjosi apuaan Venäjän vastapakotejärjestelmän ylläpitämiseksi. Todellisuudessa Lukašenka jatkoi samaa rataa eikä vastoin kaikkia odotuksia kärsinyt vakavia seurauksia kummankaan pakotejärjestelmän rikkomisesta.

Medvedevin ultimaatumit, lännen pakotteet ja Minskin halpa puhe -diplomatia

Yllättäen joulukuussa 2018 Venäjän hallinto esitti Lukašenkalle niin kutsutun Medvedevin ultimaatumien eli vaatimuksen valtioliiton edistämiseksi Venäjän taloudellisen tuen loppumisen uhalla. Ensimmäistä kertaa Moskovan rahoitusta ja edullisia öljy- ja kaasutoimituksia Valko-Venäjälle käytettiin avoimesti poliittisena välineenä, jonka tavoitteena oli pakottaa Valko-Venäjä valtioliiton edistämiseen. Syksyllä 2020 presidentti Lukašenkan kuudes perättäinen vaalivoitto katsottiin lännessä vilpilliseksi ja vaalit epädemokraattisiksi, minkä seurauksena maan hallintoon kohdistettiin useita taloudellisia pakotteita ja Valko-Venäjä joutui poliittiseen eristykseen lännen suunnalta. Yksittäisiä tapauksia lukuun ottamatta Minskin ja EU:n väliset yhteishankkeet ja alueellinen yhteistyö keskeytyivät presidentinvaaleista seuranneiden pakotteiden myötä, ja Euroopan investointipankki sekä Euroopan jälleenrakennus- ja kehitys pankki jäädyttivät Valko-Venäjän projekteihin suunnatut investoinnit.

Kremlin odotettiin käyttävän syksyn 2020 sekavaa tilannetta hyväkseen vahvistaakseen muodollista otettaan Valko-Venäjältä, vaatiakseen valtioiden yhdistämistä tai jopa korvataksaan Lukašenkan toisella presidenttiehdokkaalla. Monen yllätykseksi näin ei kuitenkaan tapahtunut. Sen sijaan vuosina 2019–2021 Minsk vältteli edelleen poliittista ja taloudellista integraatiota Venäjän kanssa. Tilanteessa, jossa Minsk jäi poliittiseen eristykseen lännen suunnalta ja Lukašenkan vallasta tuli riippuvainen sekä taloudellisesti että poliittisesti Moskovan hyväksynnästä, olisi syytä olettaa, että maan mahdollisuudet tehdä sen itäliittolaisesta riippumattomia päätöksiä rajoittuisivat merkittävästi. Todellisuudessa Lukašenkan hallinto jatkoi sille asetettujen odotusten väistelyä ja teki päätöksiä maan omien intressien motivoimana. Jopa voimakkaan poliittisen ja taloudellisen paineen alla Venäjän ja Valko-Venäjän liittolaisuus säilyi asymmetrisenä allianssina, jonka heikompi osapuoli kykenee toimimaan allianssin sisällä oppositiossa ilman vakavia seuraamuksia.

Medvedevin ultimaatumien ja Valko-Venäjään kohdistettujen pakotteiden jälkeisellä ajanjaksolla 2019–2021 Lukašenkan hallinnon retoriikka kävi läpi merkittäviä muutoksia. Niin kutsuttu halpa puhe -diplomatia (*cheap talk diplomacy*)¹, jonka puitteissa Lukašenkan retoriikka testasi allianssin rajoja vain siinä määrin kuin se oli mahdollista ilman vakavia seuraamuksia, oli voimakkainta syksyn 2020 presidentinvaaleihin saakka. Minsk korosti pyrkimyksiä vahvistaa liittoaan Venäjän kanssa, mutta samalla testasi sen rajoja julkisella suoralla kritiikillä ja korostamalla Valko-Venäjän itsenäisyyttä idän liittolaisestaan. Vielä vain päiviä ennen syksyn 2020 presidentinvaaleja Minsk kuulutti tarvetta irtaantua itäpainotteisesta kauppapolitiikasta ja maan suvereniteettia uhkaavista järjestelyistä. Halvan puheen lisäksi se kieltäytyi yhteistyöstä Venäjän kanssa, kertoi suunnitelmista syventää Venäjän-liitolle vaihtoehtoisia kumppanuuksia ja käytti limittyvää diplomatiia (*entangling diplomacy*)² pyrkimyksissään vaikuttaa Venäjään kansainvälisen oikeuden puitteissa.

Avoimesti vihamieliseksi Venäjää kohtaan Lukašenkan retoriikka muuttui vain kerran, kun loppukesästä 2020 hän syytti Moskovaa salamurhayrityksestään, vallankumouksen lietsomisesta Minskissä ja pyrkimyksistä vaikuttaa tulevien presidentinvaalien tulokseen. Vielä päiviä ennen vaaleja hän väitti, että kesällä Minskissä pidätetyt Venäjän kansalaiset kuuluivat Kremlin lähettämään yksityiseen palkkasotilasryhmä Wagneriin, joka oli lähetetty järjestämään verilöyly Minskissä ja tuottamaan epävakautta maassa. Vaikka ennen elokuun 2020 presidentinvaaleja hallinnon retoriikka oli lännen yhteistyötä tavoittelevaa ja EU:lle suotuisaa, vaalien yhteydessä se vaihtui voimakkaaseen lännen ja EU:n kritiikkiin. Syksyn 2020 jälkeen EU:ta ja länttä ei pelkästään kritisoi voimakkaasti vaan suorastaan musta-

maalattiin verkossa, mediassa ja kansainvälisen yhteistyön tilaisuuksissa.

Silti Lukašenkan hallinnon retoriikka Venäjän suhteen käytti edelleen rajoja testaavaa halpaa puhetta vaihdellen avoimesta kritiikistä veljeskansojen liittolaisuuden ylistämiseen. On kuitenkin huomautettava, että presidentinvaalien jälkeen Lukašenkan hallinnon retorikassa ei ollut enää allianssia testaavia elementtejä. Suoraa Venäjä-kritiikkiä oli merkittävästi vähemmän, maiden välistä veljeyttä ja yhteistä historiaa juhlistettiin kovaäänisesti ja maiden liittolaisuuteen suhtauduttiin optimistisesti. Samanaikaisesti Minsk kohdisti läntisiin kumppaneihinsa ja Euroopan unioniin voimakkaan negatiivista puhetta ja mustamaalauskampanjoita. Lännen saama kritiikki oli voimakkainta vuonna 2021, jolloin Lukašenka esitti läntisille naapureilleen erinäisiä uhkauksia. Valko-Venäjän ulkoministeriö jopa julkaisi länsimaihin keskittyneen ihmisoikeusraportin, jonka tavoitteeksi kirjattiin ”muistuttaa läntisiä kollegoja katsomaan peiliin”.

Vaikka Minskin retoriikka muuttui vuosina 2019–2021 merkittävästi, koko ajanjaksoa värittivät narratiivit monensuuntaisesta ulkopoliitikasta³ ja Valko-Venäjältä kansainvälisenä sillanrakentajana. Presidentinvaaleilla ei vaikuttanut olleen ratkaisevaa vaikutusta puheisiin Venäjä-allianssin ulkopuolelle suuntaavasta yhteistyöstä ja kaupasta tai väittämiin Minskin roolista Sveitsin kaltaisena kansainvälisenä välienselvittelijänä ja rauhanlähettiläänä.

Merkittävistä retorisisista muutoksista huolimatta Minskin käytännön ulkopoliittisissa toimissa näkyi vuosina 2019–2021 vain vähän vaihtelua. On erityisen mielenkiintoista, että Minskin kauppasuhteet pysyivät melko samoina ja allianssin sisäinen yhteistyö jatkui entiseen tapaan. Seurauksena maahan kohdistetuista pakotteista Minskin mahdollisuudet kauppasuhteiden monipuolistamiselle supistuiivat ja ulkomaankaupan painopisteet pysyivät idässä. Minskin ja EU:n väliset yhteishankkeet ja alueellinen yhteistyö keskeytettiin ja monet eurooppalaiset rahoittajat jäädyttivät Valko-Venäjään suunnatut investoinnit, mutta menetetyt mahdollisuudet olivat pieniä maan Venäjä-vetoisten kauppasuhteiden rinnalla. On kuitenkin mielenkiintoista, että pakotteista huolimatta sekä Valko-Venäjän tilastokeskus Belstatin että EU:n tilastokeskus Eurostatin mukaan kauppa Minskin ja EU-maiden välillä kasvoi merkittävästi vuoden 2021 aikana. Kasvu oli voimakkainta Baltian suuntaan, mikä on yllättävää, kun otetaan huomioon maiden kahdenvälisiä suhteita Valko-Venäjään hiertäneet erimielisyydet esimerkiksi pakolaiskriisin hoitamisesta.

Minskin ulkopoliittiset toimet testasivat ja haastoivat allianssin rajoja harjoittamalla vaihtoehtoisia liittoutumia ja tasapainottelemalla allianssille vaihtoehtoisten yhteistyökumppaneiden, kuten EU:n ja Kiinan, välillä. Tässä vaiheessa voidaan puhua jo allianssin rajojen rikkomisesta, sillä vuosikymmeniä kestänyt valtioliittosopimuksen täytäntöönpanon välttely ja integraation pitkittäminen uhkasivat koko valtioliiton olemassaoloa.

Allianssin sisäisessä oppositiossa haastavissakin olosuhteissa

Itsenäisen Valko-Venäjän käytännön politiikka on koko olemassaolonsa ajan kohdistunut idän integraatioprojekteihin ja painottunut sen liittoon Venäjän kanssa, vaikka sen ulkopoliittinen retoriikka onkin eronnut merkittävästi käytännön politiikkatoimista. Vaikka Valko-Venäjä näyttää pallotelleen koko itsenäisyytensä ajan lännen ja idän välillä, ei se todellisuudessa poistunut kovin kauas Venäjän siipien suojasta. Huolimatta näyttävistä sanallisista yhteenotoista, Venäjä on koko Valko-Venäjän itsenäisyyden ajan säilynyt maan merkittävimpänä kauppa-, yhteistyö- ja poliittisena kumppanina. Dursun-Özkancan teorian näkökulmasta Lukašenkan hallinto testasi ja haastoi allianssin rajoja vuosina 1991–2019 melkein kaikilla mahdollisilla

tavoilla, mutta rikkoi niitä vain harvoin. Rajoja rikottiin esimerkiksi pitkittämällä valtioliiton, eli allianssin ytimen, toimeenpanoa ja käyttämällä systemaattisesti hyväksi lännen ja Venäjän pakotejärjestelmiä vuosina 2014–2020.

Ryhor Nizhnikau (2020) on analysoinut samankaltaisesti Venäjän ja Valko-Venäjän liittoa nojaten teoriaan allianssin sisäisestä oppositiosta. Hän tutki kansainvälisten pakotteiden vaikutuksia Valko-Venäjän ulkopolitiikkaan 2000-luvun alusta vuoteen 2019. Oman analyysini tulokset vahvistivat Nizhnikauin havaintoja siitä, että Valko-Venäjä ei ennen vuotta 2019 tehnyt merkittävää pesäeroa Venäjään ja kärsi Venäjän-allianssin rajoja testaavasta ja haastavasta toiminnastaan melko pieniä seuraamuksia. Molemmat analyysit tukevat sitä, että Minskin liikkumavara sen Venäjä-suhteissa supistui vuonna 2019 Venäjän asetettua Valko-Venäjälle myönnettävät tuet ehdollisiksi suhteessa valtioliiton edistämiseen. Kuitenkin oma analyysini osoitti, että jopa merkittävän kansainvälisen sekä allianssin sisäisen paineen alla vuosina 2019–2021 Lukašenkan hallinto kykeni jatkamaan allianssin sisäisessä oppositiossa. Minsk testasi, haastoi ja rikkoi allianssin rajoja sekä ennen loppuvuoden 2018 Medvedevin uhkavaatimusta ja syksyn 2020 presidentinvaaleja että niiden jälkeen, vaikkakin aiempaa lievempänä.

Harjoittamalla Venäjä-allianssille vaihtoehtoisia liittoutumia ja tasapainottelemalla allianssin ja vaihtoehtoisten yhteistyökumppaneiden välillä Lukašenka testasi ja haastoi liittouman rajoja. Vastoin odotuksia Lukašenka jopa säilytti syksyn 2020 jälkeen jonkinlaisen liikkumavaran suhteissaan länteen ja itään. Kuitenkin voidaan todeta, että vuosina 2019–2021 Lukašenkan hallinnon ulkopolitiikan painopisteet siirtyivät yhä syvemmälle sen Venäjän-allianssin piiriin.

Presidentti Lukašenkan erityisellä johtamistyyllillä, karismaattisuudella ja opportunistisella otteella on ollut epäilemättä merkittävä vaikutus maan selviämislle useista vastuukysymyksistä ja epäsuotuisista tilanteista. Jatkossa olisi hyödyllistä tutkia Lukašenkan ja muiden itsevaltaisten johtajien mahdollista vaikutusta allianssin sisäisen opposition muodostumiselle ja ylläpitämiselle.

Venäjän ja Valko-Venäjän liittolaisuutta tulisi tutkia paitsi aiheen ajankohtaisuuden myös sen ainutlaatuisuuden vuoksi. Liittouma on hyvä esimerkki epäsymmetrisestä allianssista, jossa heikompi osapuoli voi toimia allianssin sisäisessä oppositiossa ilman vakavia seuraamuksia. Tätä oppositioasemaa on rakennettu ja ylläpidetty vuosikymmeniä ja liittolaisuuden rajoja testattu lukemattomia kertoja vaihtelevalla vakavuudella. Analysoimalla Valko-Venäjän ja Venäjän allianssia myös vuonna 2022 ja sen jälkeen voitaisiin saada aiempaa parempi käsitys materiaalisessa alakynnessä olevan valtion liikkumavarasta ja toimintamahdollisuuksista allianssin sisäisessä oppositiossa.

Torstai 24. helmikuuta 2022 tullaan muistamaan Venäjän hyökkäyksestä Ukrainaun. Vaikka Valko-Venäjän ja Venäjän valtioliitto ei tosiasiallisesti edistynyt vuosina 2019–2021, on merkittävää, että Venäjän joukot hyökkäsivät Pohjois-Ukrainaun nimenomaan Valko-Venäjän maaperältä. Ukrainan sodan valossa vaikuttaa siltä, ettei Lukašenka onnistu enää väistelemään sadepisaroihin, vaan siirtyy peruuttamattomasti sisäisestä oppositiosta liittolaisensa vierelle. Vaikka Venäjän hyökkäykset tehtiin Valko-Venäjältä ja maan sotilaita on nähty taisteluihin osallisina, ei Minsk kuitenkaan ole kuuluttanut osallisuuttaan sotaan. Tämä herättää mielenkiintoisen kysymyksen: voiko jonkinasteinen allianssin sisäinen oppositioasema säilyä jopa yhteisen sodankäynnin aikana? Minskin ulkopoliittisten paineiden moninkertaistuttua sodan myötä, olisi mielenkiintoista jatkaa Lukašenkan hallinnon politiikan tarkastelua allianssin sisäisen opposition näkökulmasta.

Kokonaiskuvassa poliittisen opportunistin opetus on kuitenkin se, että se voi kukoistaa mitä haastavimmissa olosuhteissa, muttei loputtomasti. Lainatakseni venäläistä kansanrunoilijaa Vladimir Vysotskia (runosta *Razboinitsja*, 1975, kirjoittajan oma suomennos):

Vaikka kuinka köysi kiertelisi, se päättyy aina hirttosilmukkaan.

Viitteet

- 1 Halpa puhe -diplomatialla tarkoitetaan peliteoriassa sellaista viestintää, josta ei koidu viestin lähettäjälle tai vastaanottajalle kustannuksia. Dursun-Özkanca (2019, 33) mukaan halpa puhe -diplomatia on vastakohta ”kalliille viestinnälle”, jossa esimerkiksi valtion lähettämästä viestistä koituu konkreettisia seuraamuksia viestijälle.
- 2 Limittyvällä diplomatialla Dursun-Özkanca (2019, 33) tarkoittaa toimintaa, jossa valtio käyttää hyväkseen kansainvälisiä instituutioita ja sääntöjä harjoittaessaan vaikutusvaltaa toiseen valtioon.
- 3 Monensuuntaiseksi ulkopoliitikaksi on luonnehdittu sellaista ulkopoliitikkaa, joka pyrkii rakentamaan yhteistyötä kaikkien alueellisten valtojen kanssa, eikä keskity vain yksittäisten valtioiden ympärille. Monensuuntaiseksi ulkopoliitikaksi on tulkittu myös erityisesti entisissä neuvostomaissa harjoitettu ailahtelevainen ja epäjohdonmukainen politiikka, jolla on vältetty maan ulkopoliittisten painopisteiden siirtyminen yksinomaan EU- tai Venäjän-yhteistyöhön. (Gnedina 2015, 1008). Presidentti Lukašenka käyttää monensuuntaisen ulkopoliitikan termiä (mnogovektornost) paljon ja välillä melko irrallisena monensuuntaisesta politiikasta.

Lähteet

- Dursun-Özkanca, Oya (2019), *Turkey-West Relations: The Politics of Intra-Alliance Opposition*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781316998960>.
- Ex-Press.by (2018), Dožd zalivaet Katšanovu i Gutserieva, a na Lukašenko ne popadaet ni kapelki vody. FOTO, kotoroe možet stat memom. Uutiskuva, 9.7.2018. <https://ex-press.by/rubrics/obshhestvo/2018/07/09/dozhd-zalivaet-kachanovu-i-gucerieva-a-na-lukashenko-ne-popadaet-ni-kapelki-vody-foto-kotoroe-mozhet-stat-memom> (tarkastettu 31.8.2022).
- Gnedina, Elena (2015), ‘Multi-Vector’ Foreign Policies in Europe: Balancing, Bandwagoning or Bargaining? – *Europe-Asia Studies*, 67:7, 1007–1029. <https://doi.org/10.1080/09668136.2015.1066313>
- Nice, Alex (2012), *Playing Both Sides: Belarus between Russia and the EU*. DGAP Analyse paper. Maaliskuu 2012. https://dgap.org/system/files/article_pdfs/2012-02_DGAPana_Nice_www_2.pdf (tarkastettu 31.8.2022).
- Nizhnikau, Ryhor (2020), Playing the enemies: Belarus finds in between EU and Russian sanctions regimes. – *Revista CIDOB d’Afers Internacionals* 125, 113–137. <https://doi.org/10.24241/rcai.2020.125.2.113/en>.
- Saltychev, Katerina (2022), *Vasaran ja alasimen välissä – poliittisen opportunistin opetukset: Valko-Venäjän ulkopoliittiset linjat ja sen Venäjän-allianssin sisäinen oppositio*. Turun yliopisto: Pro gradu -tutkielma. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2022062850388>.